

Inleiding

De doorwerkingen van technologische media op ons dagelijks doen en laten zijn onloochenbaar. Van de bevrediging van onze onmiddellijke behoeften en de consumptie van entertainment tot het onderhoud van sociale netwerken en het bedrijven van lokale en globale politiek zijn we aangewezen op technologische hulpmiddelen. Tv, auto, videocam, computer, gsm en visacard zijn daarvan slechts de meest herkenbare materiële gestalten. Deze media zijn geïntegreerd in informatie- en communicatietechnologische processen die zich exponentieel op wereldschaal vertakken. We denken dat materiële hulpstukken ons gediensig omringen. Maar in feite nemen ze ons in zich op en (be)dienen we hen.

Dubbelzinnige middelmatigheid

Media reflecteren ons zelfbeeld: na klokken, stoommachines, telefooncentrales en radarsystemen lijken mensen nu het meest op informatieverwerkende systemen. Deze wisselwerking logenstraft de zelfingenomen opvatting dat de media zich louter *instrumenteel* tot ons verhouden. Velen menen dat media slechts instrumenten zijn om een door hen gesteld extern doel efficiënter, dat wil zeggen sneller, met minder inspanning en op den duur goedkoper te bereiken. Een medium, menen sommigen, wordt uitgevonden om het te gebruiken tot het niet meer nodig is. Na gebruik wordt een verbeterde versie en een nog efficiënter medium ontwikkeld. Deze eenzijdige visie wordt door de geschiedenis gelogenstraft. Alleen het 17de-eeuwse Japan was dankzij een vrijwel totaal isolement in staat het geweer af te schaffen en het zwaard in ere te herstellen. De wereldgemeenschap zit nog steeds met atoomwapens opgescheept.

Vanuit een instrumentele optiek is er strikt genomen geen onderscheid tussen een paranormaal medium, een agrarisch hulpmiddel, een industriële techniek, een electronisch communicatiemiddel, een electro-mechanisch vervoermiddel of informatie- en communicatietechnologie. Jomanda, ploegen, weefgetouwen, telefoons, auto's of personal computers, alle zijn het gebruiksmiddelen. Dat media een eigen leven leiden is alleen na veel metaforisch geschuif acceptabel te maken: zo wordt bijvoorbeeld aan

artistieke media een zekere autonomie toegedicht. We accepteren ook dat paranormale mensen een eigen leven leiden. Maar dat media in het algemeen óns leven leiden is ondenkbaar. Toch zou deze gedachte wel eens plausibeler kunnen zijn dan we aanvankelijk geneigd zijn toe te geven.

Mag de omarming door de media bij hackende technofiele nerds, wanneer ze zich de spin in andermans web wanen, tot een megalomane machtseuforie leiden, minder browsebeluste technofoben bekruipt vaak het gevoel dat zij in de elkaar kriskras kruisende lianen van een uitzichtloze datajungle verstrikt raken. Voor hen wordt door deze virtuele wirwar het zicht op een menswaardig bestaan danig vertroebeld. Hun leven wordt geleidelijk aan een doolhof waarin zij zich nog slechts door fragiele, virtuele draden met hun medemensen verbonden weten.

Zoals ooit de auto, tv en videocam, zo bieden nieuwe media het overgrote deel van de gebruikers een overdosis nieuwe prikkels en vooral veel gemak. Sneller, veiliger en comfortabeler dan ooit tevoren komen dingen en activiteiten binnen handbereik die het dagelijks leven veraangenamen. Eenmaal opgenomen in de gemiddelde prikkelbaarheid van een hectisch, postmodern bestaan dooft de prikkel van de nieuwste kick echter snel uit.

Laat ik me voor een beschrijving van het gedigitaliseerde volksdeel voorlopig tot de bovenstaande driedeling van *nerds*, *technofoben* en doorsnee *consumenten* als ‘end users’ beperken. Zoals de schipper uit Edgar Allan Poe’s *A Descent Into The Maelström* (1841) zich aan de draaikolk overgeeft om gered te worden, zo werpt de datadandy zich vol overgave in de virtuele maalstroom der data. Door deze *mediamieke* extase hoopt de nerd wellicht meer greep op zijn leven te krijgen. Overgave blijkt paradoxaal genoeg de sleutel tot autonomie, ook al neemt deze de vorm van een totale inwebbing en daarmee van grenzeloze afhankelijkheid aan.

De terughoudendheid van technofoben getuigt, juist omwille van hun autonomie, nog van een kritische houding ten aanzien van nieuwe media. In hun zucht naar onafhankelijkheid wringen sommige diehards de laatste druppels autonomie uit de zure citroen van de principiële afwijzing. Voor hen is Big Brother geen lucratieve socioporno, maar de zoveelste versie van George Orwells schrikbeeld, dat alleen nog

overtroffen wordt in de expliciete eis van de Russische overheid om iedere nieuwe internetaansluiting automatisch te linken naar een van de veiligheidsdiensten.

Voor de derde en grootste groep gebruikers zijn autonomie of afhankelijkheid geen issues. Big Brother is als entertainment een media-ervaring die je met anderen deelt en we leven niet in Rusland. De nachtclubbezoeker die zonder morren zijn vingerafdruk afgeeft en zijn foto laat nemen om aan zijn sociaal-libidineuze trekken te komen heeft, net als de gemiddelde BB-kijker, zijn gevoel voor waardigheid niet verloren. Maar evenmin getuigt de vanzelfsprekendheid waarmee hij zijn identiteit laat aftappen van een rotsvast vertrouwen in de integriteit van het systeem. Zolang routineuze ingrepen toegang tot het beoogde entertainment garanderen en deze geen directe negatieve gevolgen hebben, voegen de meesten zich vroeger of later naar het tempo en de maat van de beschikbare media en middelen.

Zoals ooit initiatierituelen ‘access’ tot kennis en macht boden, zo verbinden media ons met de cultuur van de beheersers. Via pseudo-rituele handelingspatronen worden media stelselmatig ‘in ons vlees’ gegrift. Hoe meer we ons door de media laten omarmen, hoe *middelmatiger* we als gebruikers worden. Doorsnee consumenten richten zich weliswaar niet zo zelfbewust naar de maat der middelen als nerds, maar hun passievere overgave aan interactiviteiten die worden gedirigeerd door ritme en tempo, dat wil zeggen: door de maat der middelen, kan even radicaal zijn, mits - zoals ik later zal beargumenteren - aan het lichaam een kritische en aan het zelfbewustzijn een fysieke dimensie wordt toegedicht.

Ik vat *radicale middelmatigheid* op als een kwaliteit van onze omgang met allerlei soorten media. De kernnotie ‘middelmaat’ is verre van eenduidig. Het middel kan zowel subject als object van de maat zijn: het kan de maat aangeven of zelf afgemeten worden. De maat op zijn beurt is evenmin eenduidig: hij manifesteert zich nu eens als beweging, dan weer als afmeting. Hoeveel een middel - prozac, cocaïne, auto, gsm - gebruikt wordt, is doorgaans geen weloverwogen keuze van individuen, maar een situationeel ingegeven routine. Dit betekent dat het middel in passieve zin object van een specifieke afmeting kan zijn en tegelijkertijd in actieve zin de maat aangeeft. Over deze dubbele werkzaamheid handelt dit essay.

Kritiek en hypokritiek

We leven in een wereld waarin natuur en cultuur zo door technologisering en informatisering worden bepaald dat ze niet meer van elkaar te onderscheiden zijn. Leven in zo'n technotopie maakt iedere kritiek op de techniek hypocriet: de criticus maakt al kritiserend gebruik van de bekritiseerde media. Een daad van verzet blijkt slechts een verzetje in de entertainment-industrie. Iedere criticus collaboreert.

Onze mediamieke conditie radicaal kritisch analyseren komt neer op zelfdestructie: in de blinde vlek van de analyse zetelen immers de critici zelf, als effecten van de door hen gekritiseerde ontstaansgeschiedenis van de techniek. Door deze geschiedenissen op te blazen, lopen ze het risico zelf ook te worden ondermijnd. Collaboratie óf zelfdestructie is geen keuze. Ze komen samen in wat ik een *hypokritiek* noem: een kritiek die zichzelf ondermijnt in het besef dat ze even noodzakelijk als onmogelijk is. Deze onderneming filosofisch serieus nemen houdt een zekere distantie tot de media in zonder dat dit tot een volledige terugtrekking leidt: zo til je jezelf - zoals Jerom in Suske en Wiske's *De Texas Rangers* - met je voeten op je handen staand, zover op dat je over je horizon of onder je voeten kunt kijken.

Een hypokritiek bindt de problematiserende kracht van het denken aan een synthetiserend beeld. Synthese is een schaalgevoelig begrip. De vraag is niet of we moeten synthetiseren - in ieder begrip worden al afzonderlijke dingen met elkaar vergeleken en op een algemene noemer gebracht - maar op welke schaal zo'n synthese voor wie nog zinvol is. Hoe 'groot' kunnen onze verhalen nog zijn? Ooit ging een omvattende synthese filosofisch door het leven als metafysische speculatie en had ze een politiek-theoretische pendant in de ideologie. Ik kies ervoor de hedendaagse verschijningsvorm ervan *kunstmatige* verbeelding te noemen.

Wetenschappers binden verbeeldingskracht vooral aan controleerbaarheid, economen zoeken de winstgevendheid ervan en politici vragen, met één oor luisterend naar wetenschappers en met het andere naar economen, wat het aan sociaal-politieke cohesie en adhesie oplevert. Feitenkennis, betekeniswinst en ervaringscohesie spelen ook in een hypokritiek hun rol. Ze worden echter ingezet om de blik vrij te

maken voor iets wat daarvoor onzichtbaar was: zoals een zwart gat licht een blinde vlek in zijn onzichtbaarheid op door een diagnostische analyse van zijn werkingen. Het gaat er dus niet om de door de nieuwe media gegenereerde transparantie van ons huidige bestaan ontologisch te funderen. Het gaat erom te doordenken waardoor deze transparantie nog wordt bespookt. Ontologie wordt, zoals Jacques Derrida stelt, hantologie, naar het Franse 'hanter' of bespoken.

Zijn de zich in een hypokritiek aandienende fantomen producten van de reflectie of leiden ze ook 'buiten' het kenbewustzijn een betekenisvol bestaan? Is radicale middelmatigheid een ontologisch gegeven of een kentheoretisch effect? Een hypokritiek of hantologie beweegt zich in een niemandsland tussen ontologie, kennistheorie en methodologie. Filosofie en kunst, ontologie en verbeelding, feit en fictie inspireren elkaar in een hypokritiek voortdurend. Dat is overigens niets nieuws: in de loop van het westerse denken zijn er op dit vlak steeds nieuwe uitvindingen gedaan: Plato's 'Ideeënleer', Descartes' cogito, Kants 'transcendentale analyse', Heideggers 'Dasein', Derrida's 'différance'.

Door een niet-rationele instantie van het weten te thematiseren - een aanvoelen, beroering, kinesthesie, intuïtie, *sensus communis* - wordt de spanning tussen feit en fictie van haar dilemmatische kwaliteit ontdaan en wordt het ongerijmde gesitueerd. De stilering van dit ongerijmde is na het wegvallen van de Grote Verhalen in naam overgedragen aan het autonome individu. In praktijk is deze echter overgenomen door de technologie. Als ethiek en politiek nog ergens gelden, dan in onze hypokritische verhouding tot een technologie die het 'ons' mede produceert.

Vanuit deze oriëntatie worden stelselmatig vragen naar de aard en werkingen van allerlei media gesteld: wat *zijn* media en wat *doen* ze? De spanning tussen feit en fictie werkt door in mijn presentatie. Heen en weer pendelend tussen filosofische verbeelding en concrete alledaagse gestalten waarvan het ongerijmde geweld ons overrompelt, laat ik, verwijzend naar praktijken van hackers, hooligans, junks, zenboeddhisten en kunstenaars, in dit geweld de blinde vlek van onze autonomie oplichten. De gegeven voorbeelden zijn daartoe geen empirische bewijzen en evenmin louter illustratie. Ze zijn, om met Kant te spreken, exemplarisch: in hun singulariteit ontwikkelen ze zoveel

zeggingskracht dat ze waarderend doorwerken. Door hun exemplarische kwaliteit zijn ze *singulier-universeel*.

Als in een hypokritische analyse zo'n beetje alles tot medium wordt bestempeld, loopt deze het gevaar steriel te worden. Dit gevaar zal ik pareren door steeds op zoek te gaan naar authentieke vormen van bestaan. Ten slotte zal ik een andere notie van authenticiteit introduceren zonder me te laten verleiden om deze weer metafysisch of ideologisch te verankeren. Want ook al presenteert hypokritiek zich als een speurtocht naar iets dat zich per definitie aan het oog onttrekt en ook al hebben blinde vlekken het filosoferen altijd bespookt, deze hypokritiek blijft desondanks een product van haar tijd. De Grote Verhalen zijn ten onder gegaan, maar iedereen blijft sterke verhalen vertellen. Deze ongerijmdheid is de afgelopen decennia het meest indringend onder de aandacht gebracht door moderniteitscritici en differentiedenkers als Michel Foucault, Jean-François Lyotard, Jacques Derrida, Gilles Deleuze en Félix Guattari. Hun gezamenlijke gedachtegoed vormt de springplank voor mijn hypokritiek.

Wat blijft er buiten beeld in een wereld die naar volledige transparantie streeft? Welke onaantastbare werkelijkheid is voelbaar in de tastbare wereld? Welke gestalten van wat ooit goddelijk en door Kant subliem werd genoemd, bespoken nog de op globalisering georiënteerde informatie-samenleving? In het nu volgende schets ik er een aantal: het mediamieke (hfdst.1), beursspeculaties en technologische milieu's (hfdst.2), het strakke lijf (hfdst.3), het verlichte zelfbewustzijn (hfdst.4), extatische lichamen (hfdst.5), Japanse leegte (hfdst.6) en kunstmatige schijn (hfdst.7). In de radicale middelmatigheid van deze fantomen verschijnt authenticiteit zonder oorsprong.